

(i festskrift til Johan Hvidtfeldt (1978)). Rechnitzer var hverken dum eller naiv, men en udmærket strateg – og fuldt på højde med strategidebatten i Tyskland i Mellemkrigstiden. Hvad man kan bebrejde ham var snarest dette, at han havde forlæst sig på Wegener – og de doktriner passede slet ikke ind i situationen i vinteren 1940. I det hele taget kan det nok undre om de danske beslutningstagere som de eneste skulle have erkendt den strategiske konception bag det tyske fremstød, når hverken de norske, de franske eller de britiske gjorde det – og åbenbart når det gælder Danmarks rolle – heller ikke krigsmarinen selv!

Hans Kirchhoff

Gunnar Jespersen: Danske Schön. En antihelts prøvelser. Herning, Poul Kristensens Forlag 1978. 148 s.

Tekstilfabrikant Gunnar Jespersen blev arresteret af Gestapo i august 1944 inden han overhovedet rigtigt var kommet i gang med modstandsarbejdet i Herning. Turen gik til gestapohovedkvarteret i Århus og derfra via Frøslev til Neuengamme ved Hamburg. En halsbetændelse sendte ham på revieret, og indbragte ham et job som skriver, der sikrede hans overlevelse indtil Bernadotteaktionen i april 1945.

Undertitlen *En antihelts prøvelser* træffer selvironien og humoren i sproget og den nøgterne distance til begivenhederne. Lejrtilværelsen skildres i al dets menneskelige nedværdigelse og gru – men uden de store ord. Her er ingen helte eller barmhjertige samaritane – knapt nok rigtige skurke – kun kampen for at overleve. Bogen er dediceret til Dansk Røde Kors. Efter læsningen forstår man endnu en gang hvorfor: Pakkerne fra Danmark var ikke blot et kosttilskud og en opmuntring hjemmefra, de var også det helt nødvendige bestiksmiddel for overhovedet at klare sig levende igennem KZ-lejrenes junglekrig.

Fremstillingen bygger på gamle notater og »skriblerier«, som forfatteren samlede efter krigen med henblik på en publikation. Nu udtrykker han håbet om, at det lange åremål har bidraget til »at fremme objektiviteten på følelsernes bekostning«. Det har det utvivlsomt. Men det har naturligvis også fjernet Jespersens *Danke schön* fra det samtidige vidnesbyrd.

Hans Kirchhoff

Hans Jørn Nielsen: Besættelse og befrielse. Den danske arbejderbevægelses historie 1940–46. Modtryk, Århus 1977. 160 s.

Besættelse og befrielse fremstår som en del af et større projekt omhandlende arbejderbevægelsen 1870–1970 med særlig interesse for det der kaldes »modbevægelsernes« historie. Bogen forholder sig kritisk til de to arbejderpartier, Socialdemokratiet og DKP, der anklages for klassesamarbejde og reformisme, og repræsenterer et venstrerevolutionært grundsyn på disse års historie, der genfindes i kredsen omkring det marxistiske tidsskrift *Historievidenskab*, hvis temanumre 12 og 18–19 beskæftiger sig med besættelse- og efterkrigstiden (1977 og 1980). Hans Jørn Nielsens arbejde har da også hurtigt vundet autorisation som historiografisk »skoleretning« (ved siden af kommunisten Ib Nørlund og socialdemokraten Hartvig Frisch) i Palle Roslyng-Jensens *Synspunkter på besættelsestiden* fra 1978.

Hans Jørn Nielsens ambitioner om at skabe synteseskrivning har naturligvis mange odds

imod sig. For trods indledningens optimisme eksisterer der jo kun få undersøgelser af arbejderbevægelsen under og efter krigen – også indenfor det såkaldte »kritiske« historikerlaug – og egentlige bidrag til de socio-økonomiske forhold kan ligge på en hånd. Her til går forfatteren åbenbart til periode uden specialviden – hvad der naturligvis kan være en fordel når det gælder om at skrive en oversigt, men rigtignok også afslører hullerne. Resultatet er blevet en meget ujævn fremstilling, med mange fejl og frit løb for HJN's antipatier og tendens.

Besættelse og befrielse gennemspiller to hovedtemaer. Det ene er Socialdemokratiets klassesamarbejde med den danske kapitalisme – og i et videre perspektiv med den indtrængende fascisme – med det formål at holde organisationerne og apparatet intakt. Hvad der nærmere menes hermed klargøres aldrig, og det er også usikkert om forfatteren i virkeligheden ikke anser denne strategi for legitim (se f. eks. s. 26, 28 og 37). Tilpassningsbestrebelse sættes først og fremmest i forhold til frygten for den socialistiske del af arbejderklassen – besættelsesmagten kommer i anden række og interesserer mindre. I stedet følger HJN kontinuiteten i klassesamarbejdet, fra kapitalens kriseløsninger i 30'erne til samlingsregeringens tvangsforanstaltninger i 1940–41 og –42 men med fremhævelse af den betydelige forskel der lå i at DsF og SD ikke længere var i stand til at yde arbejderne kompensation for de stækkede aktionsmuligheder. Deraf reformismens tiltagende krise – og derfor en kollaboration der fra starten havde et antisocialistisk sigte, og som ender med at blive antidemokratisk. Efter HJN er det således frygten for DKP der i sommeren 1941 fører til partiets internering og kriminalisering, og det er igen antikommunismen som fører til underskrivelse af Antikomiternpagten i november – mildest talt tvivlsomme påstande, der helt lader presset fra besættelsesmagten ude af betragtning. I det hele tegnes der et meget upræcist billede af den tyske side – hvis bogen da ikke henfalder til det helt uforståelige, som i skildringen af Telegramkrisen i nov. 1942. Måske skyldes den manglende interesse opfattelsen af, at den skærpede klassekamp førtes uafhængigt af noget tysk tryk, men så burde spørgsmålet være blevet gennemdrøftet. Der er ansatser til en beskrivelse af den danske kapital's samarbejde med den nazistiske imperialisme, men det bliver ved helt generelle og ofte spekulative betragtninger. Retfærdigvis må det siges at emnet er næsten udforsket, men det bør da kun opfordre til forsigtighed! At der skulle eksistere en splittelse indenfor den danske industri mellem modstandere og tilhængere af kollaborationen alt eftersom man havde økonomisk fordel af den eller ej – lyder spændende, men står igen helt udokumenteret. I hvert fald forklarer det næppe årsagen til at F. L. Schmidt-koncernens Gunnar Larsen blev samarbejdsmand, mens Foss'erne gik til modstanden!

Det andet hovedtema i *Besættelse og befrielse* spiller op til den enestående situation i 1945 da statsapparatet og reformismen stod svækket, mens arbejderklassens kadre både havde våbnene og sympatien. Hvorfor formåede den socialistiske del af arbejderklassen ikke at udnytte krigsradikalismen til virkelige samfundsændringer, men måtte se alt tabt på gulvet inden udgangen af 1945? Der findes flere svar på det spørgsmål, konstaterer HJN, men hovedårsagen – eller snarere hovedansvaret – lægger man helt afgørende på DKP's forfejlede folkefrontsstrategi og kommunisternes »højreopportunisme« – der bogen igennem karakteriseres med udtryk som naiv, idiotisk, sølle, tragi-komisk eller farceagtig. Det er ikke meget galt at det socialistiske venstres store forræderianklage her er væltet over på DKP. Ja, socialdemokratiet får oven i købet den cadeau, at man med efterkrigsprogrammet »Fremtidens Danmark« – dog andet steds betegnet som »fraseradikalisme« – fremlagde en vision om en »forbedret kapitalisme« til fordel for arbejderklassen, hvor DKP knapt nok stillede forslag om forbedringer af det borgerlige demokrati! I den grad var kommunisterne låset fast i deres folkefrontsforestillinger og i

forsvaret af den borgerlige stat, at de slet ikke formåede at udnytte det potentiale der lå i befrielsens store massebevægelser. Tværtimod gjorde man alt for at kvæle dem – jf. manøvrene omkring arbejderdemonstrationen på Christiansborg den 4. juli.

Diskussionen er væsentlig, og det er godt at den med *Besættelse og befrielse* er nået udenfor partihistorikernes monopol. Når HJN's analyse – om man tør bruge dette eksklusive udtryk – forekommer så utilfredsstillende hænger det e.m.m. særligt sammen med to forhold: For det første bliver det aldrig klart hvilke muligheder der iflg. forfatteren eksisterede i 1945. Gang på gang slår han fast at der ikke forelå nogen revolutionær situation, og at hovedparten af arbejderne var reformister (se s. 43, 77, 96, 100 f. og 114), men samtidig taler han ubestemt om et revolutionært potentiale, og om at gennemtvinge forbedringer og reformer. Men hvilke? Der nævnes Landstingets afskaffelse og indførelse af 21 års valgret. Jamen, det var jo just de krav som DKP førte frem i sommeren 1945, bl. a. under enhedsforhandlingerne med Socialdemokratiet – som mærkværdigvis helt negligeres i fremstillingen. For det andet synes HJN i sit ønske om at bruge besættelsestiden som læreproces slet ikke at have forståelse for det illegale arbejdes vilkår. Således må han f. eks. undre sig over at DKP ikke straks efter illegaliteten begyndte på sabotagen (s. 45), og at Frihedsraadets programartikel »Naar Danmark atter er frit« ikke kunne række længere end til at love genindførelse af det borgerlige demokrati! (s. 88). Tilsvarende må han også beklage at strejkebevægelsen fra vinteren 1942/43 ikke udviklede sig til en egentlig faglig opposition, men bare lod sig kanalisere ind i noget så borgerligt som de kommunistiske dæklistes til kommunevalget i maj (s. 65 f.) – som om de to mål udelukkede hinanden.

Det er vigtigt at der skrives synteser. Og det er vigtigt at der hele tiden stilles spørgsmål ved den etablerede forskning. Derfor er *Besættelse og befrielse* ikke nogen overflødig bog. Men den virker for sjusket og for ukritisk, og har en tone af *besserwissen*, som i hvert fald er anmelderen ubehagelig.

Hans Kirchhoff

DISKUSSION

I nærværende tidsskrifts bind 80 hefte 1 s. 268–71 anmelder Hans Branner Inger Nilssons fil. dr. afhandling: *Grönlandsfrågan 1929–1933*, Umeå 1978. Jeg skal ikke gøre nogen indsigelse mod Branners vurdering af afhandlingen, der er et beskedent arbejde. Blot generer følgende passus mig: »(at Nilsson) . . . som den første efter åbningen af periodens udenrigsministerielle akter har kastet sig over en samlet fremstilling af konfliktens årsager og forløb«.

Nu kan man jo godt vende og dreje ordene, så de dækker det forhold, Nilsson selv anfører, at hun som den første har fået adgang til akterne (de er vist ikke generelt åbnet), og derfor er den første, der kan behandle konfliktens udenrigspolitiske aspekter på grundlag heraf. Det væsentligste er imidlertid, at Ida Bloms indsats helt lades uomtalt. I sin disputats: *Kampen om Eirik Raudes Land*, Oslo 1973, gennemgår hun grundigt og vel-dokumenteret konflikten i langt større bredde end den beskedne undertitel (*Pressgruppepolitik i grønlandsspørmålet 1921–31*) giver løfte om. Nilsson har kendt dette arbejde, men forbløffende nok slet ikke gjort sig det nyttigt.

I sagens interesse at gøre opmærksom på Ida Blom og anbefale hendes bog til interesserede er i al beskedenhed mit ærinde.

Axel Kjær Sørensen